

*Іконнікова М.В., студентка магістратури
факультету міжнародної економіки та менеджменту УДУФМТ*

ЕЛЕКТРОННІ ГРОШІ В АСПЕКТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ. РИНОК ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Розглядаються питання правового регулювання електронних грошей у законодавстві Європейського Союзу та України. Враховуючи інтернаціоналізацію обігу електронних грошей, пропонуються напрями гармонізації їх організаційно-правового регулювання до норм міжнародного та європейського фінансового права.

Ключові слова: електронні гроші, платіжні інструменти, платіжні системи, емісія електронних грошей, обіг електронних грошей, емітенти електронних грошей.

The article examines the legal regulation of electronic money in the legislation of the European Union and Ukraine. Taking into account that electronic money circulation becoming international there is proposed to regulate their circulation in Ukraine at the level of international and European financial law.

Key words: electronic money, payment instruments, payment systems, network money, issuance of electronic money, electronic money circulation, electronic money issuers.

Постановка задачі, актуальність проблеми. Характерною ознакою сучасного етапу розвитку економіки, обумовленою впливом науково-технічного прогресу, є поява та постійне поширення комерції в електронному середовищі, яка у свою чергу здійснює потужний руйнівний вплив на стрімкий розвиток інноваційних продуктів щодо здійснення платежів, що опосередковують розрахунки в цьому середовищі.

Постійне зростання попиту на послуги електронної комерції викликає появу новітніх платіжних інструментів, які відповідають потребами і підвищеними вимогами до ефективності та надійності платежів в електронному середовищі.

Разом з тим, сучасні нормативно-правові вимоги щодо порядку здійснення банківських розрахункових операцій значною мірою стримують процес здійснення розрахунків за послугами електронної комерції, оскільки пов'язані з формалізованою процедурою фінансового моніторингу, основною метою якої є ідентифікація клієнта. Здійснення розрахунків користувачами цих послуг напрями через банківські установи виявляється неефективним та економічно не вигідним як за операційними витратами, так і за часом здійснення розрахунків. Основним питанням ефективності та конфіденційності платіжних трансакцій в електронному середовищі постає питання зберігання та передавання конфіденційних відомостей при віддаленому здійсненні угод, які не потребують ідентифікації клієнта. Здійснення трансакцій без будь-якої ідентифікації користувача послуг, а саме платника, може бути реалізоване тільки за допомогою опосередкованого засобу розрахунків, що випускається в обіг без відкриття банківського рахунку. Саме таким платіжним засобом є електронні гроші.

Проблема полягає у відсутності єдиної точки зору фундаментальної економічної науки щодо сутності електронних грошей і тієї ролі, яку вони відіграють у економіці.

Актуальність проблеми визначається подальшим розвитком електронних грошей, зокрема впливу емісії електронних грошей на монетарну політику та роль центральних банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз джерел і публікацій показує, що тема розвитку електронних грошей майже відсутня у вітчизняній науковій літературі, у якій мало уваги приділяється теоретичним аспектам цієї проблеми. Питання електронних грошей більш детально висвітлюється у роботах зарубіжних науковців, зокрема М. Вудфорда, М. Кінга, С. Кляйна, Б. Коена, Г. Селджіна, А. Шамраєва, Б. Шміта, Л. Уайта, Б. Фрідмена. Аналіз досліджень підкреслює загальну думку авторів про віддаленість перспективи масового використання електронних грошей, які здебільшого дотримуються погляду на широке використання цих грошей тільки як теоретичну концепцію, реалізація якої можлива у майбутньому. Однак дослідники визнають, що електронні гроші мають значний потенціал впливу на розвиток економіки.

Мета, об'єкт та предмет дослідження. Метою дослідження є аналіз сучасного стану використання електронних грошей у світі, систематизація досвіду правового регулювання електронних грошей у Європейському Союзі та визначення подальших перспектив запровадження їх в Україні як новітнього платіжного засобу для здійснення масових платежів.

Відповідно до поставленої мети завданнями дослідження є:

- дослідження особливостей правового врегулювання та стану розвитку систем електронних грошей у країнах Європейського Союзу;
- вивчення та узагальнення досвіду використання електронних грошей у країнах Європейського Союзу;
- вивчення стану та перспектив запровадження електронних грошей в Україні.

Об'єктом дослідження є процес розвитку електронних грошей та платіжних систем, які використовують електронні гроші у якості платіжного засобу за розрахунками у електронній комерції.

Предметом дослідження є організаційно-методологічні аспекти розвитку електронних грошей у світі та в Україні.

Виклад основного матеріалу. Історія виникнення електронних грошей безпосередньо пов'язана з розвитком комп'ютерних технологій та поширенням електронної комерції. Характеристика електронних грошей обумовлені формою носіїв інформації, характером емісії, способами розрахунків тощо. У сучасному вигляді електронні гроші поділяються на дві основні категорії:

- електронні гроші карткового типу;
- електронні гроші програмного типу.

Електронні гроші виникли та з початку набули поширення як гроші карткового типу, сам термін «електронні гроші» стосувався сум, що відображалися на чипах карток традиційних платіжних систем. У порівнянні до карток з магнітною смугою, платіжні картки з чипом підвищували захист персональної інформації, зазначеної на картці, та надавало користувачам можливість здійснення трансакцій за відсутності їх авторизації з боку банку.

Таким чином, з самого початку свого існування, електронні гроші карткового типу за своїми індивідуальними ознаками мали приналежність до певної платіжної системи, певного банку та були пов'язані з певним банківським рахунком.

Науково-технічний прогрес, втілений в становленні телекомунікаційного середовища, зокрема Інтернету та мобільних технологій, сприяли подальшому розвитку електронних грошей у формі грошей програмного типу. Ці гроші є засобом розрахунків у специфічній для мереж і телекомунікацій електронній комерції, відомій як «е-комерція» або «Інтернет-комерція», який включає всі фінансові та торгові трансакції та бізнес-процеси, пов'язані з проведенням цих трансакцій.

Провідні компанії світу все ширше використовують електронну комерцію у своєму бізнесі, здійснюють моніторинг нових перспективних моделей і форм торгівлі. Такі моделі і форми потребують розробки ефективних і надійних платіжних рішень. Засобом, який обслуговує такі платіжні рішення, є електронні гроші (network money), які дозволяють здійснювати платежі в комп'ютерних мережах в режимі реального часу. Ці платежі стають можливими завдяки спеціальному програмному забезпеченню, тому електронні гроші, які при цьому використовуються, виділяються в окрему категорію електронних грошей програмного типу.

В розвитку торгівлі через мережі фактично паралельно набувало поширення використання Інтернету для традиційних видів віддаленої торгівлі, яка застосовує модель фізичної доставки товарів за каталогами і розвиток власне електронної комерції, в яких і сама доставка товарів відбувається через Інтернет. Спочатку основними товарами у віртуальному сегменті були файли, відео, звукові або програмні, але дуже швидко цей сегмент став заповнюватися іншими товарами й послугами, такими як електронні білети, передплата на електронні видання, оплата телекомунікаційних та інших видів сервісу.

Найбільшою перевагою електронної комерції є простота та швидкість її здійснення, а також суттєве зниження витрат на оформлення угоди та її подальше обслуговування. Тому бізнес-процеси, які можуть бути переведені на електронну основу, мають потенціал зниження витрат на них, що у свою чергу призводить до зниження собівартості товару чи послуги. Найбільш відомим прикладом здійснення електронної комерції є Інтернет-магазин, який представляє собою електронний ресурс з каталогом продукції та можливістю замовлення і оплати товарів.

Електронні гроші програмного типу, як і електронні гроші карткового типу, належать до певної платіжної системи, але між ними існує значна різниця. Традиційні платіжні системи з початку свого існування впроваджувалися з метою забезпечення розрахунків між учасниками через банк, а платіжна картка використовувалась в якості інструменту доступу до банківського рахунку платника. Картка, як і раніше, залишається інструментом доступу до банківського рахунку та носієм інформації про персональні дані її власника, але прогрес в галузі інформаційних технологій знайшов своє відображення у розширенні її функцій та наданні їй статусу інструменту розрахунків. Платіжна карта із вбудованим електронним чипом трансформувалась в носія інформації про гроші, які знаходяться у розпорядженні власника картки та відображені на електронному чипі. Таким чином платіжна карта стала інструментом розрахунків, який надає можливість її власнику самостійно здійснювати угоди із придбання товарів та послуг без участі банку.

Але ця перевага не розповсюджується на використання картки за розрахунками в Інтернет-середовищі тому що придбання товарів та послуг у електронній комерції супроводжується наданням власником картки своїх персональних даних третім особам та підвищує ймовірність шахрайських дій. У платіжній системі, яка використовує гроші програмного типу, розрахунки між учасниками можуть здійснюватися самостійно, без участі банків та без застосування банківських рахунків контрагентів за угодою. Використання банківських рахунків можливо, але не обов'язкове, оскільки існують інші, доволі різноманітні форми та способи введення та виведення грошей із системи. Електронні платіжні системи поступово набувають все більшої популярності у розрахунках в Інтернет-комерції, на відміну від традиційних платіжних систем, тому що користувачі (які до речі у більшості є власниками платіжних карток) не бажують довіряти дані своїх кредитних карт Інтернет-магазинам, побоюючись за безпеку своїх банківських рахунків.

З'явившись в електронному середовищі гроші залишили свою функцію засобу платежу, але змінили свою звичну фізичну форму існування на віртуальну, трансформуючись у інформацію, яка може міститися на чипі пластикової картки, пам'яті комп'ютера тощо. Треба зазначити, що процес трансформації грошей в інформацію продовжується і надалі, слідуючи за останніми досягненнями науково-технічного прогресу та постійно отримуючи нові стимули, які сприяють розробці більш нових та ефективних форм та способів обігу інформації.

Таким чином, виникнення та подальший розвиток електронних грошей можна розглядати у якості чергового етапу еволюції грошей, коли інформація перетворюється у субстанційну основу сучасної економічної реальності. Нові досягнення інформаційних технологій, з'являючись спочатку у суто науковій сфері, дуже швидко втілюються у конкретні прикладні рішення, внаслідок впровадження яких у телекомунікаційне середовище формуються різноманітні інформаційні системи, що органічно вписуються в нову економічну реальність, яку уже сьогодні все частіше характеризують як "інформаційну економіку". Електронні гроші розглядаються як дієвий чинник в становленні нової "інформаційної економіки", який сприяє подальшій лібералізації і підвищенню ефективності діяльності банківської системи.

Електронні гроші все глибше усвідомлюються як інструмент впливу на процеси, що відбуваються не лише в економіці, але і в реальних суспільних відносинах. Тому вони не можуть бути залишені поза увагою регулюючих державних органів, вимагаючи формування релевантного правового середовища для діяльності систем електронних грошей.

У розвинутих економіках світу, таких як США та країни Європейського Союзу, де вже набуто певного досвіду з впорядкування обігу електронних грошей організаційно-правовими засобами, електронні гроші постають як категорія юридична.

Досвід окремих штатів США показує можливість регулювання електронних грошей у рамках підходів до традиційних платіжних інструментів і відносин. Так, в США емітенти електронних платіжних засобів, які в Європі називаються електронними грошима, отримують ліцензії на право здійснення традиційних грошових переказів.

При цьому обмежена функціональність електронних грошей дещо спрощує завдання їх регулювання, а складність полягає у відсутності звичної для всіх традиційних платіжних інструментів такої властивості як документарність, якої у електронних грошей немає. Практика використання електронних грошей свідчить про те, що системи розрахунків, які включають останні досягнення науково-технічного прогресу, стають дедалі складнішими, відтак деталізовані правила та інструкції виявляються обтяжливими і неефективними, а іноді виявляються стримуючим фактором подальшого розвитку. Досвід правового регулювання обігу електронних грошей в США та Європі вказує на доцільність встановлення тільки самих загальних правових меж, які дозволяють розвиватися новітнім платіжним технологіям та запровадження моніторингу за цим процесом.

В Європі в офіційних документах вперше було приділено увагу електронним грошам у 1994 р. в звіті з електронних грошей Європейського валютного інституту. Зміст документу мав оглядовий характер та у ньому вперше розглядався феномен електронних грошей як інноваційного інструменту розрахунків та за висновками звіту (які носили рекомендаційний характер) передбачалось, що право на їх випуск має бути надано тільки банкам [1]. Такий підхід до електронних грошей, за висновками звіту, відображав традиційний погляд щодо обов'язкової емісії грошей тільки центральними банками та не враховував останніх досягнень науково-технічного прогресу, які впливали на реалії економічного життя. Саме стрімкий розвиток комп'ютерних та інформаційних технологій був та залишається тією рушійною силою, під впливом якої поступово відбувається не тільки процес технологічних змін, а також змінюється модель економічної поведінки людини. Поступове поширення мережі Інтернет створило глобальний світовий інформаційний простір та надало її користувачам величезні можливості щодо проведення різного типу операцій господарського характеру як в середині окремих юрисдикцій, так і за їх межами (оскільки в середині мережі не існує національних кордонів). Проявом таких можливостей стала поява електронної комерції, як новітньої реалії економічного життя. Потреби прискорення обігу товарів та послуг, уникнення формальностей, притаманних звичайним грошовим розрахункам під час проведення господарських операцій у сфері електронної комерції, вимагали заміщення грошей в їх класичній формі (готівкової або безготівкової) технологічно новим виразом вартості на базі субстрату звичайних грошей. Тому поява грошового виразу вартості в інформаційній формі була закономірним наслідком, яка відображала потреби розрахунків у електронній комерції та відображала реалії сучасного економічного життя. Електронні гроші, за своїм економічним змістом, залишаються еквівалентом вартості та виконують розрахункову функцію, але абстрагуючись від своєї предметної основи вони постають як «квазі» гроші, які у своїй безпредметній формі існують лише у вигляді інформації на електронних носіях. Це є основною особливістю, притаманною саме електронним грошам, що дозволяє їм існувати як поза межами звичайного грошового обігу, так і поза межами банківської системи.

Визнання електронних грошей на офіційному рівні вперше було зроблено в серпні 1998 р. Європейським Центральним Банком (ЄЦБ) у "Доповіді про електронні гроші". У доповіді було наведено визначення електронних грошей як "...електронне зберігання грошової вартості за допомогою технічного пристрою, яке може широко застосовуватися для здійснення платежів на користь не тільки емітента, але й інших фірм, і яке не вимагає обов'язкового використання банківських рахунків для проведення трансакцій, а діє як передплатений інструмент на пред'явника..." [2]. Таким чином, ЄЦБ офіційно визнав можливість здійснення електронного грошового обігу поза межами банківських систем, що створює передумови для появи альтернативних грошових систем.

Згодом електронні гроші перетворилися із категорії, яка спочатку утворилася та розглядалася як суто економічна, у категорію юридичну. 18 вересня 2000 р. була прийнята Директива 2000/46/ЄЕС Європейського Парламенту і Ради «Про діяльність у сфері електронних грошей і пруденційного нагляду над інститутами, які займаються цією діяльністю», за якою встановлювалися правила ведення діяльності установами, які проводять електронні розрахунки, а також норми пруденційного нагляду за ними. Для цілей цієї Директиви електронні гроші розглядалися як електронний сурогат монет і банкнот, який зберігається в електронному пристрої, такому як чіп-картка або комп'ютерна пам'ять і який, як правило, призначається для цілей здійснення електронних платежів [3].

Директивою встановлювалися обмеження щодо обсягу емісії електронних грошей у сумі не більшій за суму грошових коштів, отриманих при їх випуску, що виключало можливість емісії незабезпечених електронних грошей. Необхідно звернути увагу на те, що в рамках Європейського Союзу випуск електронних грошей традиційними кредитними установами і новим класом кредитних інститутів, так званими установами у сфері електронних грошей, регламентований двома Директивами Європейського Союзу: Директивою 2000/46/ЄС Європейського парламенту та Ради і Директивою 2000/28/ЄС Європейського парламенту і Ради, що вносить поправки до Директиви 2000/12/ЄС, яка регламентує підприємницьку діяльність кредитних установ.

В подальшому, у зв'язку із поточними технологічними змінами та з метою приведення правового регулювання у відповідність до існуючих реалій, положення Директиви були переглянуті. Для цього була створена спеціальна комісія з перегляду Директиви, саме на її думку основною підставою відміни існуючої Директиви стало те, що "...деякі з її положень стали на заваді формуванню справжнього єдиного ринку послуг із застосування електронних грошей та розвитку таких послуг, орієнтованих на користувача".

На підставі доробок комісії була прийнята нова Директива 2009/110/ЄС від 16.09.2009 р. Європейського Парламенту та Ради щодо започаткування та здійснення діяльності установами-емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними, якою скасовувалися Директива 2000/46/ЄС та вносилися зміни до директив 2005/60/ЄС та 2006/48/ЄС.

Директивою 2009/110/ЄС встановлено наступне визначення: "...електронні гроші" означають грошову вартість, яку представлено у вимозі до емітента, які зберігаються на електронному пристрої, в тому числі магнітному, випускаються для отримання коштів з метою здійснення платіжних операцій, як визначено в підпункті 5 статті 4 Директиви 2007/64/ЄС, та приймаються фізичною або юридичною особою, відмінною від установи-емітента електронних грошей...". Визначення електронних грошей у Директиві встановлено таким чином, щоб уникнути затримки у впровадженні технологічних нововведень та охопити не тільки всі види електронних грошей, наявних на сучасному ринку, а також і тих продуктів, які можуть з'явитися у майбутньому [4].

В країнах Європейського Союзу обсяг використання електронних грошей неухильно збільшується. У табл.1 наведено обсяг електронних грошей, які знаходяться в обігу у країнах ЄС (за даними Європейського центрального банку) [5].

Таблиця 1. Загальний обсяг електронних грошей у країнах ЄС.

Рік	На базі карток, млн. євро	Гроші програмного типу, млн. євро
Вересень, 1997	48	н/д
Січень, 1998	79	н/д
Січень, 1999	123	н/д
Січень, 2000	134	н/д
Січень, 2001	136	н/д
Січень, 2002	242	н/д
Січень, 2003	266	2
Січень, 2004	315	2
Січень, 2005	374	4
Січень, 2006	495	5
Січень, 2007	670	8
Січень, 2008	636	9
Січень, 2009	709	490
Січень, 2010	1072	666
Січень, 2011	1541	915
Січень, 2012	1737	919
Лютий, 2012	1743	919

За результатами вивчення та аналізу ринку електронних грошей у ЄС в якості глобальних тенденцій у цій сфері можна визначити:

- збільшення попиту на електронні гроші в якості засобів платежу;
- формування ринку кредитування в електронних грошах, який може мати потенційний вплив на банківський сектор, оскільки депозити перестають бути головною базою фінансових позик;
- поступове формування механізму приватного клірингу, який потенційно може замінити існуючу систему розрахунків між контрагентами через банки.

Одна із проблем, породжених електронними грошима, – це зміни в характері обігу грошей. Очевидно, у перспективі центральні банки втрачатимуть монополізм у сфері організації грошового обігу внаслідок динамічного розвитку інформаційних технологій.

Формування механізму з регулювання обігу електронних грошей стає нагальною потребою у роботі все більшої кількості центральних банків різних держав, оскільки електронні гроші за своєю природою використовуються виключно у телекомунікаційному середовищі, яке носить глобальний характер, і тому інтернаціоналізація обігу електронних грошей стає ще одним чинником, який впливає на процеси глобалізації та одним із факторів формування глобальної економіки.

Останнім часом у всьому світі розвиток платіжних систем характеризується поступовим звуженням сфери використання готівки та паперових платіжних документів, переходом до нових платіжних інструментів і сучасних технологій платежів. Електронні гроші широко залучаються до обігу і стають важливим інструментом фінансової інфраструктури економічно розвинутих країн. Аналогічні процеси відбуваються і в Україні. Виникнення та розвиток ринку електронних грошей в Україні вимагає від регулюючих органів, і в першу чергу від Національного банку України, постійної уваги щодо підтримання стабільності національної валюти та її грошового обігу.

Важливим аспектом формування правового середовища обігу електронних грошей в Україні залишається узгодженість правового регулювання. У сфері платіжних систем і розрахунків питання стандартизації є вкрай важливими не тільки в сфері технічного забезпечення, а і в галузі методології інституційного та правового регулювання. Наявність відмінностей у національних підходах до регулювання обігу електронних грошей в окремих законодавствах створюють підстави для можливих зловживань, провокуючи використання електронних грошей у кримінальних цілях (шахрайські операції, відмивання грошей, уникнення сплати податків тощо). Сучасний рівень розвитку технологічних і фінансових інновацій дозволяє емітентам і провайдерам електронних грошей досить легко переходити з однієї юрисдикції в іншу. В цих умовах важливо забезпечити узгодження спільних дій у сфері створення в Україні правил регулювання електронних грошей, подібних до правил, існуючих у ЄС.

Перша спроба правового регулювання обігу електронних грошей в Україні була здійснена в 2008 році. Постановою Національного банку України від 25.06.2008 р. за № 178 було затверджене «Положення про електронні гроші в Україні», яке на даний час існує в діючій редакції, затвердженою Постановою Правління Національного банку України від 04.11.2010 р. за № 481.

Положення встановлює вимоги Національного банку України до суб'єктів здійснення випуску, обігу та погашення електронних грошей, а також до систем електронних грошей в Україні. Норми Положення розроблені з урахуванням вимог Директиви Європейського Парламенту та Ради Європи 2009/110/ЄС від 16.09.2009 р.

Положенням встановлено визначення електронних грошей як «... одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими, ніж емітент, особами і є грошовим зобов'язанням емітента...» [6]. Визначення є досить широким за своїм змістом та охоплює всі існуючі види електронних грошей, що дозволяє впроваджувати технологічні нововведення на сучасному ринку, а також інноваційні продукти, які можуть з'явитися у майбутньому.

Аналіз положення (в його діючій редакції) дозволяє визначити базові принципи регулювання обігу електронних грошей Національним банком України, а саме:

- випуск електронних грошей в Україні мають право здійснювати лише банки (далі – емітенти);
- емітенти мають право здійснювати випуск електронних грошей, виражених лише в гривнях;
- сума випущених емітентом електронних грошей не повинна перевищувати суму отриманих від користувачів системи готівкових або безготівкових коштів;
- відсутність заборони кредитування в електронних грошах.

Необхідно зазначити, що електронні гроші завжди пов'язані з певною інституцією, яка виступає їх емітентом (організацією або сукупністю організацій) та яку можна умовно назвати «платіжною системою». Як юридичне поняття визначення «платіжної системи» закріплено в Законі України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» (п. 1.29 цього Закону), за яким встановлюється наступна дефініція платіжної системи: «...платіжна організація, члени платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу коштів. Проведення переказу коштів є обов'язковою функцією, що має виконувати платіжна система». Відповідно до п. 1.24 цього ж Закону переказ коштів визначається як «... рух певної суми коштів з метою її зарахування на рахунок отримувача або видачі йому у готівковій формі. Ініціатор та отримувач можуть бути однією і тією ж особою» [7].

Основною функцією системи електронних грошей, яка до речі є різновидом або підтипом класичної платіжної системи, є опосередкування переходу права власності на електронні гроші від одного їх власника до іншого всередині самої системи, без обов'язкового здійснення переказу коштів. Більш того, на відміну від класичної платіжної системи система електронних грошей може функціонувати з «замкненому» режимі, коли здійснюється багато операцій купівлі-продажу користувачами системи всередині самої системи, які не опосередковуються жодним рухом коштів по банківських рахунках до моменту виведення грошей із системи.

Пояснення відмінностей системи електронних грошей від класичної платіжної системи стануть зрозумілим, якщо звернутися до «Положення про електронні гроші в Україні», затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 04.11.2010 р. № 481, за яким система електронних грошей визначається як «... сукупність відносин між емітентом, оператором, агентами, торговцями та користувачами щодо здійснення випуску, обігу та погашення електронних грошей», а самі електронні гроші визначаються як «... одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими, ніж емітент, особами і є грошовим зобов'язанням емітента». Порівняльний аналіз дефініцій «платіжної системи» та «системи електронних грошей» дає можливість зробити висновок, що законодавцем визнається, з одного боку, схожість цих систем на базі родових ознак, а з іншого – підкреслюється відмінність на функціональному рівні. Головною функцією системи електронних грошей визначається «... здійснення випуску, обігу та погашення електронних грошей» на відміну від платіжної системи для якої «... Проведення переказу коштів є обов'язковою функцією, що має виконувати платіжна система».

Система електронних грошей відрізняється особливістю структури, яка впливає на розподіл функцій між учасниками системи, тому що частина функцій системи електронних грошей (поповнення електронними грошима електронних пристроїв, розповсюдження електронних грошей, обмінні операції з електронними грошима) не притаманна банківській діяльності та має бути покладена на агентів, які діють на підставі договору, укладеного з емітентом. Оскільки регулювання діяльності агентів, які працюють з емітентом на підставі договорів, знаходиться поза межами правового регулювання Національного банку України вкрай актуальним постає питання гармонізації різних нормативних актів в рамках діючого законодавства з приводу діяльності таких агентів.

Також треба звернути увагу на існування певної правової колізії між нормами «Положення про електронні гроші в Україні» та Законом України „Про платіжні системи та переказ коштів в Україні” від 05.04.2001 р. № 2346-III, яким визначено термін „платіжний інструмент”, під яким розуміється «... засіб певної форми на паперовому, електронному чи іншому виді носія інформації, використання якого ініціює переказ коштів з відповідного рахунка платника. До платіжних інструментів належать документи на переказ та спеціальні платіжні засоби» (п.1.31 цього Закону). Визначення спеціального платіжного засобу встановлено Постановою правління Національного банку України „Про здійснення операцій з використанням спеціальних платіжних засобів” від 30.04.2010 р. № 223). Пунктом 1.4. постанови визначено, що «... спеціальний платіжний засіб – платіжна картка, мобільний платіжний інструмент, інший платіжний інструмент, що виконує функцію засобу ідентифікації, за допомогою якого держатель цього інструменту здійснює платіжні операції з рахунку платника або банку, а також інші операції, установлені договором ...»; відповідно до п.2.1. «... Емісія спеціальних платіжних засобів у межах України здійснюється виключно банками, що уклали договір з платіжною організацією платіжної системи та отримали її дозвіл на виконання цих операцій...».

Таким чином, виникає питання щодо протиріччя у ситуації, за якої електронні гроші, з одного боку, «... приймаються як засіб платежу...» тобто по суті є платіжним інструментом, а з іншого – не віднесені до спеціальних платіжних засобів відповідно до норм Закону України „Про платіжні системи та переказ коштів в Україні” (п.п.1.14 та 1.31. Закону), що надає можливість обходити законодавчі норми та емітувати електронні гроші під виглядом спеціальних платіжних засобів іншими організаціями ніж банківські установи, незважаючи на наявність норми про емісію електронних грошей виключно банками.

Наслідком недосконалості правового регулювання стає можливість створення й функціонування в Україні платіжних систем електронних грошей (що дозволяють здійснювати операції з купівлі та продажу товарів (послуг), переказу коштів тощо), які не підпадають під норми «Положення про електронні гроші в Україні» та знаходяться поза межами впливу та регулювання з боку Національного банку України. Такі системи електронних грошей створюються та функціонують без обов'язкового дотримання правил, встановлених Національним банком України. Прикладом може слугувати платіжна система WebMoney, що дозволяє здійснювати повний спектр розрахунків між користувачами системи та формально не охоплюється дією «Положення про електронні гроші в Україні». У кодексі системи 'WebMoney Transfer' відсутнє поняття „електронні гроші”, натомість фігурує наступне визначення «...«WEBMONEY» – універсальний титульний знак (WM) в цифровому виді, одиниця исчислення количества (объема) имущественных прав, цена которого (условная сетевая стоимость) устанавливается и поддерживается их владельцами...». Купівля українськими користувачами системи таких титульних знаків за гривневий еквівалент передбачає придбання ними прав вимоги до третьої особи (резидента України), а саме організації-гаранта (ТОВ „Українське гарантійне агентство”) [9].

Таким чином, купуючи титульні знаки за грошові кошти у гривні, користувач системи набуває не електронні гроші, а права вимоги до третьої особи та в подальшому може обмінювати такі права вимоги на товар (купівля-продаж) та або іншим чином відчужувати їх на користь іншої особи (переказ тощо). У такій трактовці, з юридичної точки зору, купівля товару розглядається як обмін товару на права вимоги (титульні знаки), тобто не є оподаткування електронні гроші. Користуючись подібними системами можна вести бізнес без оподаткування. Реєстрація у таких системах іноді не потребує жодної ідентифікації особи, що має намір стати користувачем. При цьому рух коштів користувачів подібних систем фактично залишається поза зоною досяжності податкових, правоохоронних та інших контролюючих органів.

Окреме питання викликає дотримання платіжними системами законодавства у сфері протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму згідно з нормами Закону України „Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму” від 28.11.2002 р. №249-IV. Відповідно до п. 9 ч. 2 ст. 5 цього Закону до суб’єктів первинного фінансового моніторингу належать «...інші юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги...». Відповідно до вимог Закону функціонування платіжних систем повинно супроводжуватись заходами фінансового моніторингу, таких як: постановка на облік в установленому законодавством порядку; розробка правил і програми ведення фінансового моніторингу; призначення працівника, відповідального за організацію та ведення фінансового моніторингу; здійснення ідентифікації та вивчення своїх клієнтів; забезпечення виявлення і реєстрації фінансових операцій, які підлягають фінансовому моніторингу; зупинення фінансових операцій у випадках і порядку, передбачених законом, а також надання певної інформації уповноваженому органу (Держфінмоніторинг).

Оцінюючи наслідки появи та діючого правового регулювання обігу електронних грошей в Україні, можна зробити наступні висновки:

- електронні гроші не збільшують грошову масу;
- головним чинником впливу електронних грошей на економіку є збільшення швидкості грошового обігу. Якщо звернутися до класичного рівняння обміну І.Фішера, яке виражається тотожністю $MV=PY$, де M – грошова маса, як правило $M1$; V – швидкість обігу грошей; P – рівень цін; Y – кількість товару, то становиться зрозумілим, що збільшення швидкості обігу грошей (V) в одній частині тотожності повинно викликати збільшення іншої його частини, яка виражається множителем PY . Результатом збереження тотожності при незмінній кількості товару (Y) виявляється збільшення ціни (P), яке викликає інфляцію;
- електронні гроші створюють окремих грошовий «квазі» агрегат, який має потенцію впливу на грошовий обіг в цілому.

Питання впливу електронних грошей на економіку України залишається слабо вивченим, але неможливо відкинути наявність впливу емісії електронних грошей на інфляційні процеси [8].

Окремим питанням, яке потребує вирішення, є використання електронних грошей для розрахунків з нерезидентами України та здійснення транскордонних переказів. Розвиток українського сегменту Інтернет-комерції не зменшить привабливості та переваг всесвітнього Інтернет-ринку. Українці, як і мешканці інших країн, купують та будуть купувати за допомогою Інтернет товари та послуги, які пропонуються особами інших держав. Разом з цим, українські суб’єкти господарювання, які пропонують свої товари або послуги в Інтернет, є доступними нерезидентам України – користувачам Інтернет.

Для розрахунків з нерезидентами користувачам потрібні електронні гроші, виражені в іноземній валюті. Попит на електронні гроші, які виражені в різних валютах, викликає появу в середовищі Інтернет (Україна в цьому не є виключенням) інфраструктури з осіб, які здійснюють обмінні операції з електронними грошима в різних валютах, випущених різними платіжними системами та за різними технологіями, а також здійснюють купівлю/продаж електронних грошей за національну та іноземну валюту, в тому числі за готівку. Сьогодні діяльність таких осіб лежить за межами правового поля України. Розв’язання цієї проблеми полягає в площині вдосконалення та пристосування валютного законодавства України до вимог часу. Положення валютного законодавства мають враховувати інтереси користувачів систем електронних грошей, торговців, які приймають їх як засіб платежу за товари або послуги, та держави в цілому.

На даний момент розвиток електронних грошей в Україні носить доволі неконтрольований характер не тільки через недосконалість законодавчого регулювання, а також внаслідок низького ступеню компетентності з цих питань уповноважених та контролюючих органів.

Основними чинниками, які сьогодні впливають на розвиток та формування українського ринку електронних грошей, є:

- недосконалість законодавчої бази;
- слабо розвинена регіональна мережа Інтернету, особливо у віддалених регіонах;
- велика конкуренція з боку іноземних провайдерів послуг за розрахунками в Інтернеті.

Висновки. Недосконалість правового регулювання обігу електронних грошей на законодавчому рівні породжує можливість шахрайства, кримінального використання та сприяє виникненню ризиків втрати коштів користувачами послуг платіжних систем електронних грошей. Ризик неплатоспроможності або банкрутства емітентів може вплинути на довіру користувачів до електронних грошей взагалі.

Для запобігання кримінальному використанню електронних грошей, виражених в іноземній валюті, при розрахунках або транскордонних переказах, необхідна уніфікація національного законодавства із існуючим законодавством відповідних країн на базі єдиних принципів регулювання та норм відповідних міжнародних відносин, а також проведення з цих питань ефективної правоохоронної діяльності різних держав у рамках їх суверенних юрисдикцій.

Основні цілі законодавчого регулювання повинні бути спрямовані на:

- формування правового середовища регулювання обігу та використання електронних грошей, уніфікованого із нормами законодавствами, в першу чергу ЄС, Великої Британії та США;
- розвиток ефективних та мало затратних технологій надання фінансових і платіжних послуг;
- забезпечення користувачам захисту від шахрайства та недобросовісної діяльності;
- запобігання використанню електронних грошей у кримінальних цілях.

Література

1. Report to the Council of the European Monetary Institute on Prepaid Cards. Working Group on EU Payment Systems. European Monetary Institute. Frankfurt am Main, 1994. (Цит. за: Кочергин Д. Мировой опыт регулирования в сфере электронных денег.) – Режим доступа : <http://dlib.eastview.com/browse/doc/7661158>.
2. Сайт. European Central Bank/Eurosystem. Report on electronic money August 1998. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecb.int/pub/pdf/other/emoneyen.pdf>.
3. Сайт ВР України. Директива 2000/46/ЄС Європейського Парламенту та Ради "Про започаткування та здійснення діяльності установами-емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_178.
4. Сайт ВР України. Директива 2009/110/ЄС Європейського Парламенту та Ради щодо започаткування та здійснення діяльності установами-емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними, що вносить зміни до Директиви 2005/60/ЄС та 2006/48/ЄС та скасовує Директиву 2000/46/ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_a18.
5. Сайт. European Central Bank/Eurosystem [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ecb.int/stats/money/aggregates/emon/html/index.en.html>.
6. Сайт НБУ. Положення про електронні гроші в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=72246>.
7. Сайт ВР України. Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2346-14>.
8. Сайт НБУ. Світовий досвід та перспективи розвитку електронних грошей в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=70690>.
9. Сайт системи Webmoney. Кодекс системы «WebMoney Transfer» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.webmoney.ru/rus/about/>.
10. Трубін І.О. Особливості визначення поняття «електронні гроші» / І.О.Трубін // Фінансове право . – 2010. – №4(14) – С.7–10.
11. Міщенко В. Електронні гроші: поняття, стан українського ринку та перспективи розвитку / В.Міщенко, О. Махаєва // Банківська справа. – 2007. – №3(75).